

Raspad Jugoslavije

Čurić, Mihaela

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:827250>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-21**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

MIHAELA ČURIĆ

RASPAD JUGOSLAVIJE

Završni rad

Pula, 2016.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

MIHAELA ČURIĆ

RASPAD JUGOSLAVIJE

Završni rad

JMBAG: 0303042693, redoviti student

Studijski smjer: preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Povijesti

Predmet: Uvod u hrvatsku suvremenu povijest

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: doc. dr. sc. Igor Duda

Pula, srpanj 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Mihaela Čurić, kandidatkinja za prvostupnicu Hrvatskoga jezika i književnosti i Povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli 11. srpnja 2016.

Studentica

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Mihaela Čurić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Raspad Jugoslavije koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli 11. srpnja 2016.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	5
RAZDOBLJE DO ANTIBIROKRATSKE REVOLUCIJE	6
EKONOMSKA KRIZA	6
KRIZA NA KOSOVU OD 1981. GODINE.....	9
JAČANJE SRPSKOGA NACIONALIZMA I MEMORANDUM SANU 1986.....	11
SLOVENSKI NACIONALNI PROGRAM	13
HRVATSKA ŠUTNJA.....	14
USPON SLOBODANA MILOŠEVIĆA U SRBIJI I DEMOKRATIZACIJA U HRVATSKOJ I SLOVENIJI	16
USPON SLOBODANA MILOŠEVIĆA I ANTIBIROKRATSKA REVOLUCIJA	16
11. KONGRES SKH I 14. KONGRES SKJ	18
VIŠESTRANAČKI IZBORI U HRVATSKOJ I SLOVENIJI I KONSTITUIRANJE SABORA U HRVATSKOJ	20
DOGAĐANJA NAKON USPOSTAVE DEMOKRATSKE VLASTI U SLOVENIJI I HRVATSKOJ	24
BALVAN REVOLUCIJA	24
ŠIRENJE SRPSKE POBUNE I OSNIVANJE SAO KRAJINE	25
REFERENDUMI I ODLUKE O SUVERENOSTI I SAMOSTALNOSTI	26
RAT	27
KRATKOTRAJNI RAT U SLOVENIJI.....	27
POČETAK RATA U HRVATSKOJ I SARAJEVSKO PRIMIRJE.....	27
MEĐUNARODNO PRIZNANJE	30
ZAKLJUČAK	32
IZVORI I LITERATURA	33
SAŽETAK	35
ABSTRACT	36

UVOD#

Raspad Jugoslavije predstavlja prijelomni događaj u suvremenoj povijesti naroda koji su u njoj bili okupljeni. Dobro zamišljena ideja južnoslavenske zajednice krajem 1980-ih pokazala se neprovedivom – prevelike unutarnje razlike te novi europski i svjetski kontekst uzrokovali su raspad države. Proučavajući uglavnom domaće autore, pokušat ću dati presjek događaja koji su, ako ne uzrokovali, onda pridonijeli rušenju Jugoslavije. Najviše sam se oslonila na Zdenka Radelića, Dušana Bilandžića, Dejana Jovića, Sabrinu P. Ramet i Ivu Goldsteina.

Tema koju sam proučavala izuzetno je važna jer je dio suvremene hrvatske povijesti i stvaranja hrvatske države kakvu danas poznajemo. Dolaskom Slobodana Miloševića na vlast u Srbiji počinju korjenite promjene u Jugoslaviji nakon dugogodišnje Titove vladavine. Izuzev očiglednog razloga Miloševićeve agresivne politike, koja je konačno završila oružanim sukobom, daljnji su razlozi propasti Jugoslavije mnogo kompleksniji. Ekonomska kriza koja se javlja na samom kraju 1970-ih dodatno je pospješila raspad države i otvorila prostor za manipuliranje masama. To je bilo vrijeme kada je bila potrebna reforma, ali komunističko vodstvo nije imalo volje i snage za to pa se počeo javljati nacionalizam koji se različito manifestirao u pojedinim federalnim jedinicama. Pad državnog socijalizma u istočnoj Europi i raspad SSSR-a bili su dodatni katalizator započetim procesima. Srpska je strana, uz pokrajinska rukovodstva i Crnu Goru, tražila centralizaciju Jugoslavije, dok su ostale republike bile sklonije većoj ili potpunoj samostalnosti. To je u konačnici dovelo do oružanog sukoba u Hrvatskoj, Sloveniji te Bosni i Hercegovini. Rat koji se dogodio zbog suprotstavljenih koncepcija i velikosrpskih pretenzija ostavio je duboke rane koje zacjeljuju još i danas.

RAZDOBLJE DO ANTIBIROKRATSKE REVOLUCIJE

EKONOMSKA KRIZA

Smrću dviju centralnih ličnosti socijalističke Jugoslavije – Edvarda Kardelja kao vodećega teoretičara i reformatora socijalističkog sustava te Josipa Broza Tita kao neupitnoga vođe i glavne kohezijske sile jugoslavenske federacije – završava jedno povijesno razdoblje Jugoslavije i započinje drugo.¹ Taj je prijelaz obilježila i smrt dugogodišnjega predsjednika Saveza komunista Hrvatske Vladimira Bakarića. Kriza, koja je započela već sredinom 1970-ih godina, pred širom se javnošću očitovala tek nakon smrti J. B. Tita. Odbijala se činjenica da samoupravni socijalizam uopće može biti zahvaćen ekonomskom krizom.²

Iako se partijski vrh spremao za život nakon Tita, problemi koji su se gomilali otprije nisu se mogli tako brzo riješiti. Velika i rastuća zaduženost zemlje, koja je dobila zalet još za Titova života, postala je najveći problem države.³ Krajem 1980-ih se pokazalo da je cjepkanje vlasti stvaralo politički kaos, a time i nesigurnost što je neizbježno omogućilo djelovanje sve većega broja građana u politici. Savez komunista Jugoslavije sazvao je prvi kongres nakon Titove smrti u lipnju 1982. godine u Beogradu. Politički je vrh počela zabrinjavati sve teža gospodarska situacija, sukob Srba i Albanaca na Kosovu te sve izraženiji nacionalizam u federalnim jedinicama.⁴

Specifičnost Jugoslavije bio je tzv. socijalizam s ljudskim licem. To ju je razlikovalo od ostalih socijalističkih zemalja iza „željezne zavjese“ jer se u njoj živjelo bolje i slobodnije. Sukob Tita i Staljina iznjedrio je pojam radničkoga samoupravljanja kao jugoslavenskoga otklona od rigidnoga staljinističkog socijalizma. Uvodi se 1950-ih godina, a svoj vrhunac postiže sustavom udruženoga rada 1976. godine. Dobro zamišljena ideja „ourizacije“ pokazala se neuspješnom, a rezultirala je povećanjem administrativnih troškova, neproduktivne radne snage, smanjenjem učinkovitosti investiranja te padom produktivnosti rada zbog dugotrajnih i mnogobrojnih dogovora i

¹ Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., 695.

² Isto, 695.

³ Ramet, Sabrina P., *Tri Jugoslavije; Izgradnja države i izazov legitimacije 1918. – 2005.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., 407.

⁴ Isto, 407.

glasovanja.⁵ Ispostavilo se da je taj sistem samo utopijski i da se njime namjeravao izbjeći parlamentarni višestranački sustav, ali je zapravo bio blokiran razvoj demokracije. Kolektivno vodstvo, načelo rotacije i jednogodišnje predsjedanje doveli su do gubitka autoriteta i nedostatka radnoga angažmana.⁶ Sustavom udruženoga rada razbijeno je jedinstvo poduzeća na samostalne poslovno-financijske dijelove. Političkom je odlukom nepotrebno stvoreno tisuće novih gospodarskih subjekata, što je uzrokovalo naturalnu razmjenu i svođenje novca na radne bonove.⁷ Prema ideologiji socijalizma radnici su trebali upravljati proizvodnjom i društvenim odnosima. Međutim, u praksi je bilo suprotno – najvažnije su odluke donosili menadžeri i utjecajni članovi SK kroz banke i druge društveno-političke organizacije.⁸ Napustila se ekonomska funkcija poduzeća i prihvatila socijalna jer je menadžment bio optužen za neuspjeh i definiran kao djelatnost koju obavljaju svi radnici. Tako se zapostavila činjenica da nisu svi radnici sposobni i zainteresirani za upravljanje poduzećima. S druge strane, slabljenjem države i partije, novi je sustav poticao samostalnost i omogućio izražavanje različitih mišljenja. To je dovelo do jačanja republika i razvitka nacionalnih ekonomija.⁹ Valja spomenuti da se, suprotno očekivanjima, broj službenika u upravi povećavao pa je tako u razdoblju od 1974. do 1978. broj činovnika porastao za 40%.¹⁰ Jugoslavija je koristila tržište SEV-a gdje nije imala zapadnu konkurenciju. U isto je vrijeme uzimala lako dostupne zapadne kredite kojima je kompenzirala neefikasnost sustava. U vrijeme dok se svugdje u svijetu usporavalo investiranje, u Jugoslaviji se odvijao obrnuti proces – došlo je do nerazumnoga ekonomskog ulaganja pod vrlo nepogodnim uvjetima.¹¹ Politička decentralizacija i umnožavanje centara moći pojačali su konflikte među republikama. Računa se da je jedna trećina jugoslavenskoga vanjskog duga potrošena na nekorisna ulaganja.¹² Raspadanjem saveznoga centra počelo je nadmetanje među republikama te ispunjavanje njihovih ambicija za brzim razvitkom. Nove političke strukture koje su došle na vlast željele su dokazati da će ostvariti više od smijenjenih

⁵ Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza.*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., 489.

⁶ Radelić, Zdenko; Marijan, Davor; Barić, Nikica; Bing Albert; Živić, Dražen, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Zagreb, 2009., 52. – 53.

⁷ Radelić 489. – 490.

⁸ Isto, 490.

⁹ Isto, 490.

¹⁰ Isto, 490.

¹¹ Isto, 492.

¹² Isto, 492.

liberala u Srbiji i Sloveniji te „nacionalista“ u Hrvatskoj.¹³ Šok je uslijedio 1979. kada se ispostavilo da je jugoslavenski trgovinski deficit iznosio 7,225 milijardi USD, a 1981. vanjski je dug dosegnuo gotovo 21 milijardu USD. Dug je u 10 godina s 1,2 milijarde narastao na više od 20 milijardi USD.¹⁴ Osim navedenih neracionalnih investicija, situaciju je pogoršavala visoka zakonska zaštita radnika te njihova zajamčena zaposlenost.¹⁵

Vodstvo SFRJ je prilično kasno počelo djelovati s konkretnim mjerama na postojeću krizu. Formirana je savezna komisija od oko 300 članova, političara i znanstvenika, na čelu sa Sergejem Kraigherom, da predloži program svladavanja krize. Članovi su izradili program pod nazivom Dugoročni program ekonomske stabilizacije (DPES).¹⁶ Međutim, bilo je prilično teško zaustaviti već galopirajuću krizu. Primjerice, stopu inflacije koja je 1981. iznosila oko 40% predviđalo se do 1985. smanjiti na 10%, ali je do 1985. inflacija rasla i iznosila već oko 70%.¹⁷ Ekonomska je situacija iz dana u dan postajala sve gora. Nerazvijene su republike izlaz iz krize vidjele u solidarnosti, točnije u fondu za nerazvijene, uzdržavanju nadgradnje i usklađivanju cijena. Njih se financijski potpomagalo. Međutim, Hrvatska i Slovenija davale su 60% udjela za fond, a razlika među federalnim jedinicama se još više povećavala jer se proračun iz fonda trošio na neproduktivne investicije.¹⁸ Godine 1982. na čelo vlade dolazi Milka Planinc. Uvode se još restriktivnije mjere – devalvacija dinara za daljnjih 20%, uvedeni su bonovi za benzin, a uvoz deterdženata i ostale robe visoke potrošnje bio je smanjen ili obustavljen.¹⁹ Jedan od pozitivnijih rezultata nove vlade bio je taj što nije podlegla pritisku uvođenja jačeg centralizma.²⁰ Godine 1986. Milku Planinc nasljeđuje Branko Mikulić.²¹ U periodu od 1986. do 1988. on pokušava izvući državu iz krize programiranom stabilizacijom. Nakon što je liberalizirao cijene, izložio se napadu srpske politike koja je zahtijevala da se administrativnim mjerama očuva postojeće stanje između razvijenih i nerazvijenih. Mikulićeva vlada ostala je zapamćena i po tome što je prva u

¹³ Bilandžić, 716.

¹⁴ Radelić, 493.

¹⁵ Isto, 493.

¹⁶ Isto 494.

¹⁷ Bilandžić 719.

¹⁸ Radelić, 493.

¹⁹ Bilandžić, 719.

²⁰ Isto, 719.

²¹ Isto, 719.

socijalističkoj Jugoslaviji dala kolektivnu ostavku.²² Nove reforme pokreće njegov nasljednik Ante Marković. Novost u njegovim nastojanjima bila je namjera uvođenja ravnopravnosti svih oblika vlasništva te određivanje vlasnika društvene imovine. Zalagao se za uvođenje tržišta kapitala i rada umjesto dogovorne ekonomije. U prvih šest mjeseci 1990. uspio je stati na kraj ogromnoj inflaciji te je smanjio vanjski dug. Porasle su i savezne rezerve te se stabilizirala vrijednost dinara. U njegovu mandatu počinje i proces privatizacije te uvođenje tržišne ekonomije.²³ Navedene reforme otvarale su put pluralizmu vlasništva, međutim nisu predvidjele višestranačje. Raspad SKJ u siječnju 1990. ubrzao je i proces političkoga pluralizma. Zajedničko jugoslavensko tržište više nije postojalo jer je počeo srpsko-slovenski gospodarski rat uzrokovan Miloševićevom agresivnom politikom.²⁴

KRIZA NA KOSOVU OD 1981. GODINE

Autorica Sabrina P. Ramet u knjizi *Tri Jugoslavije* navodi nekoliko razloga zbog čega je albanski zahtjev za vlastitom državom utjecao na ostale članice federacije: 1. taj je zahtjev izravno utjecao na odnose između Kosova i članica federacije u kojoj su Albanci bili značajna manjina (Srbija, Makedonija, Crna Gora); 2. težnja za statusom republike utjecala bi na međurepubličku ravnotežu snaga; 3. nacionalizam jedne skupine vjerojatno bi imao poticajni učinak na druge skupine; 4. prijetnja odcjepljenjem imala bi slično djelovanje na neke članice federacije; 5. na kušnji je bila i titoistička pretpostavka da ekonomska ravnopravnost umiruje nacionalizam.²⁵ Valja spomenuti i činjenicu da su na vodećim političkim funkcijama i u državnim službama na Kosovu bili Srbi i Crnogorci. Politički se vrh još prije upozoravalo da bi to moglo uzrokovati pobunu Albanaca jer bi tako bila ponovljena greška međuratne Kraljevine Jugoslavije, ali nitko nije reagirao na vrijeme.²⁶ Čini se da je okidač sudbonosnih promjena koje su uslijedile 1980-ih bila studentska pobuna u Prištini 1981. godine. Ona na neki način označava početak nove faze jer je ta pobuna potaknula srpski nacionalizam koji je Titov režim desetljećima držao pod

²² Radelić, 496.

²³ Isto, 496.

²⁴ Isto, 497.

²⁵ Ramet, 366.

²⁶ Isto, 367.

kontrolom.²⁷ Politički konflikti nisu više bili ograničeni samo na sukobe elite. Postali su puno širi, a sva tri aspekta dugotrajne krize – ekonomski, politički i etnički – spojili su se u jedan. Mnoštvo problema i neriješenih pitanja eruptiralo je tada u najslabijoj karici jugoslavenske federacije – na Kosovu.²⁸ Zanimljivo, izgleda da su zahtjevi koji su se isprva pojavili bili prije svega socijalni (barem tako manifestirani na transparentima), a ne nacionalistički. Pokrajinsko rukovodstvo, prema ugodanom običaju, pokušalo je marginalizirati događaje, ocjenjujući ih spontanima i „politički štetnima“.²⁹ U početku je izgledalo da te demonstracije ne mogu izazvati dalekosežne posljedice. Masovna istraga policije o navodnom organiziranju nereda i represalije na tlu cijele pokrajine izazvale su nove demonstracije. Nazočnost medija povodom Štafete mladosti u Prištini dala je publicitet novim, masovnijim demonstracijama. Ovaj su puta zahtjevi bili prvenstveno politički: „Kosovo republika“, „jedinstvo s Albanijom“ i dr. Policija je postupila brutalno. Uslijedio je niz novih masovnih demonstracija i panika u političkim strukturama koja je rezultirala upućivanjem snaga MUP-a iz svih federalnih jedinica te angažiranjem vojske uz velik broj žrtava.³⁰ U svibnju 1983. godine održana je sjednica CK SKJ. Na njoj je osuđena kosovska partijska organizacija i slijedile su čistke političara i profesora. Pobuna na Kosovu je potaknula odlazak još većeg broja kosovskih Crnogoraca i Srba, nacionalističke protuakcije Makedonaca i Srba te uzrokovala nacionalističke ispade u ostalim federalnim jedinicama. Iseljavanje Srba produbilo je problem jer su se počele širiti priče o navodnim albanskim nacionalnim ispadima nad srpskim narodom. Tada su Srbi počeli otvoreno govoriti o vremenima kada je Ranković davao izjave poput one da Albance treba jedanput zauvijek postaviti na pravo mjesto.³¹ Neki su čak zahtijevali da se autonomna pokrajina Kosovo potpuno ukine. Slična se situacija odvijala i u Makedoniji gdje su Albanci bojkotirani. Ključnu su ulogu odigrali beogradski mediji koji su počeli objavljivati neistinite priče o albanskim zločinima protiv Srba. Srbi koji su napustili Kosovo pričali su o „stradanjima“ i zahtijevali su posebne povlastice na Kosovu – stambeno zbrinjavanje te zapošljavanje.³²

²⁷ Usp. Jović, Dejan, *Jugoslavija država koja je odumrla; Uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974-1990)*, Prometej, Zagreb 2003., 276.

²⁸ Isto, 276 – 277

²⁹ Isto, 278.

³⁰ Isto, 279 – 280.

³¹ Ramet 377. – 380.

³² Isto 380.

JAČANJE SRPSKOGA NACIONALIZMA I MEMORANDUM SANU 1986.

Ustavom iz 1974. godine sve se više inzistiralo na suverenosti naroda i državnosti republika. Ustavni amandmani različito su prihvaćani u pojedinim federalnim jedinicama. U Srbiji se pojavio strah zbog promjena, dok su ih Hrvatska, Slovenija i Makedonija prihvaćale.³³ Srpsko se nezadovoljstvo Ustavom otvoreno pokazivalo nakon smrti J. B. Tita. Srbima je posebno smetalo to što je Srbija „podijeljena“ na tri dijela, a prilika za preispitivanje Ustava dogodila se u proljeće 1981. kada se počela događati albanska kriza na Kosovu.³⁴ Tada je počela srpska kampanja protiv Ustava. Srpskim su se kritičarima Ustava, koji su smatrali da je njime Srbija podijeljena, pridružili i oni koji su smatrali da se tako razbija Jugoslavija. Prema njima bi nositelj suvereniteta trebao biti narod, dok je Ustavom određeno da je nositelj suvereniteta republika, a da nacije imaju politički legitimitet. Tvrdili su da je tako simbolički ukinut narod. Takvim su se tezama suprotstavljali ustavobranitelji, uglavnom Slovenci i Hrvati.³⁵ Konfederalni elementi Ustava iz 1974. potaknuli su otvaranje srpskoga pitanja. Borba protiv Ustava ujedinila je prosrpske političare protiv federalizma, ali i samoga Tita. Nagli zaokret Srbije prema samovlasti, tradicionalizmu i nacionalizmu mnogi vide u smjeni čelnika SK Srbije Marka Nikezića i Latinke Perović. Oni su se borili protiv centralizma iz dvaju razloga: da bi se Srbija oslobodila nadređenosti saveznog centra te da bi se opovrgle tvrdnje o srpskoj dominaciji među ostalim federalnim jedinicama.³⁶

Nakon nereda na Kosovu, Srbi su zahtijevali ograničenje samouprave pokrajinama te njihovo pripajanje Srbiji. Srpsko je političko vodstvo počelo ponovno potvrđivati neka rješenja koja su ograničavala federalizam. Primjerice, u pitanje se doveo demokratski centralizam te većinsko glasovanje u SKJ.³⁷ Nekadašnja sputanost zbog vjernosti Titu naglo se promijenila. Novu, još burniju etapu u povijesti posttitovske SFRJ otvorio je famozni Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) objavljen u beogradskim *Večernjim novostima* 24. – 25. rujna 1986. godine.³⁸ Bilo je to dodatno i definitivno „dolijevanje ulja na vatru“ već pokrenutomu srpskom nacionalizmu. Događaji koji će uslijediti potvrdit će da je

³³ Radelić 545.

³⁴ Isto, 546.

³⁵ Isto, 546.

³⁶ Isto, 546.

³⁷ Isto, 547.

³⁸ Ramet, 397.

Memorandum nadahnuće i nezaobilazni izvor tadašnje srpske politike. Bit ovoga uratka SANU se uglavnom svodi na to da je to optužnica protiv Tita i komunizma koji je u kontinuitetu bio antisrpski i antijugoslavenski. Za to cijelo vrijeme, navodi se u Memorandumu, postojala je hrvatsko-slovenska dominacija po političkoj volji Tita i Kardelja.³⁹ Sve je to dovelo do razbijanja srpskog nacionalnog korpusa i onemogućavanje stvaranja srpske države u jugoslavenskoj federaciji. Nad Srbijom je, kako se navodi, uspostavljena politička i ekonomska dominacija razvijenih zapadnih republika te je blokiran normalan razvoj srpskoga društva.⁴⁰ Smatrali su da je zametak antisrpske politike nastao u razdoblju između dva svjetska rata zajedničkom urotom Kominterne i KPJ, a nastavio se drugim zasjedanjem AVNOJ-a te u poslijeratnom periodu. Kulminacija antisrpske politike, prema Memorandumu, uslijedila je posebno od sredine 1960-ih i padom Rankovića. Kao najveći i najboljniji udarac razbijanju Srbije i Jugoslavije tvorci ovoga dokumenta navode već spomenuti Ustav iz 1974. s konfederalnim elementima: „Nedostaci političkog sistema toliko su mnogobrojni i veliki da predstavljaju središte potresa u čitavom jugoslovenskom društvu. Uklanjanje tih nedostataka mora započeti sa temeljnim preispitivanjem Ustava i to bez ikakvih predubeđenja i ideoloških opterećenja.“⁴¹ Sve navedeno reflektiralo se na tadašnji „težak“ položaj Srba, posebno na Kosovu i u Hrvatskoj. Titov je režim optužen da je Srbima u navedenim krajevima ostavio dilemu – ili pristati na asimilaciju ili se preseliti u Srbiju: „Kosovo nije jedino područje u kome je srpski narod pod pritiskom diskriminacije. Apsolutno, a ne samo relativno, opadanje broja Srba u Hrvatskoj dovoljan je dokaz za ovu tvrdnju.“⁴²

Sve ti problemi, prema autorima Memoranduma, vode neizbježnom rastakanju Jugoslavije, a Srbija bi se u tom slučaju mogla i sama opredijeliti i definirati svoj nacionalni interes.⁴³ U dokumentu se kontinuirano provlači teza o Srbima, pobjednicima u ratovima, a gubitnicima u miru: „Nacija koja je posle duge i krvave borbe ponovno došla do svoje države, koja se sama izborila i za građansku demokratiju, i koja je u poslednja dva rata izgubila 2, 5 miliona sunarodnika doživela je da joj jedna aparatski sastavljena partijska komisija utvrdi da posle četiri decenije u

³⁹ Bilandžić, 752.

⁴⁰ Isto, 752.

⁴¹ „Memorandum SANU“, *Naše teme; časopis za društvena pitanja*, 1 – 2, (33.) 1987., 141. i Bilandžić 753.

⁴² „Memorandum SANU“, 155. i Bilandžić 754.

⁴³ Bilandžić, 754.

novoj Jugoslaviji jedino ona nema svoju državu. Gori istorijski poraz u miru ne da se zamisliti.“⁴⁴

Zaključno, Memorandum je općeprihvaćenu tezu KPJ da je prva Jugoslavija bila tamnica za nesrpske narode potpuno izvrnuo i konstatirao da je SFRJ tamnica, ali samo srpskog naroda.⁴⁵

SLOVENSKI NACIONALNI PROGRAM

Na rastući velikosrpski pokret ostale republike su reagirale različito. Paralelno sa srpskim agresivnim programom, Slovenija oblikuje svoj nacionalni program. Naravno, s potpuno suprotnim smjerom.

Kao prvi u SFRJ, u Sloveniji sredinom 1980-ih nastaje pokret za smjenu komunističkog režima i stvaranje slobodnog civilnog društva.⁴⁶ U duhu Kardeljeve koncepcije zalagali su se za konfederalizaciju ili izlazak iz Jugoslavije. Međutim, odbacili su njegov model socijalizma te prihvatili pluralizam i u političkom životu – višestranačje, i u gospodarstvu – privatno vlasništvo. Blizina zapadnih zemalja, jak kulturni i nacionalni identitet, neopterećenost nacionalnim manjinama, posebno srpskom, stvorile su klimu u kojoj se traži izlazak iz Jugoslavije i uključenje u Europsku zajednicu. U tome ozračju dolazi do brojnih građanskih inicijativa koje traže da komunisti provjere svoj legitimitet na slobodnim parlamentarnim izborima.⁴⁷ Slovenski časopis *Nova revija* objavio je poseban broj posvećen Slovenskom nacionalnom programu 1987. godine.⁴⁸ Program je uključivao i prosvjed zbog drugorazrednog položaja slovenskog jezika. Urednici Nove revije sa suradnicima su pripremali priloge za nacionalni program koji je raspravljao alternativu Jugoslaviji. Za Sloveniju su bila moguća dva puta: ili biti suverena nacija u moderniziranoj Jugoslaviji ili proglasiti nezavisnost i potpuno se odvojiti od Jugoslavije.⁴⁹ Većina se autora

⁴⁴ “Memorandum SANU”, 153.

⁴⁵ Bilandžić, 754.

⁴⁶ Isto, 759.

⁴⁷ Isto, 759.

⁴⁸ Ramet, 390.

⁴⁹ Jović, 432. – 433.

priklonila drugoj opciji jer nije vjerovala u modernizaciju Jugoslavije. Čak je i javna anketa pokazala da javnost ozbiljno razmišlja o nezavisnosti.⁵⁰

Budući da je bio jedini u to doba u tzv. komunističkom svijetu, cijeli taj projekt imao je velikog odjeka u javnosti. Američki *Newsweek* sve je to ponukalo da Sloveniju proglasi jedinim „otokom slobode“ u istočnoj Europi.⁵¹ Objavljeni su program kritizirale druge republike, optužujući Sloveniju da se želi odcijepiti. Savezni je javni tužitelj zahtijevao pokretanje kaznenog postupka protiv odgovornih za objavljivanje nacionalnog programa. Međutim, slovenski je državni tužitelj odbio optužnicu.⁵² Program nije naišao ni na odobravanje tadašnjega vojnog vrha. Uz „kontrarevoluciju“ na Kosovu i ova je događanja u Sloveniji ocijenio kao antijugoslavenski pokret. Svi ti događaji JNA usmjeravaju potpuno prema Srbiji koja će se u nadolazećim vremenima boriti za opstanak Jugoslavije.⁵³ Opasnost od simbioze Srbije i JNA Slovenci su prvi shvatili i zato se tamo razvilo snažno antiarmijsko raspoloženje, svojevrsni hladni rat između Slovenije i JNA. Burne reakcije u Sloveniji izaziva i uhićenje skupine Slovenaca (Janše, Borštnera, Zavrla i Tasića) zbog navodnog odavanja vojne tajne. Javnost je bila uvjerena da je to bio politički čin kojem je cilj bio zaustaviti demokratske reforme u Sloveniji i cijeloj Jugoslaviji.⁵⁴ Važno je spomenuti da autori slovenskog nacionalnog programa nisu osuđivali srpski nacionalizam i Memorandum jer su smatrali da ima ista prava kao slovenski nacionalizam, već su ih smatrali kao korak prema otvorenoj raspravi. Međutim, od Srba su tražili da se distanciraju od jugoslavenskoga unitarizma.⁵⁵ Može se zaključiti da je od sredine 1980-ih politički život u Sloveniji bio neusporedivo slobodniji nego u bilo kojoj federalnoj jedinici. SK Slovenije se više postavljao kao partner, a ne kao neprijatelj svojih opozicijskih snaga.⁵⁶

HRVATSKA ŠUTNJA

Hrvatska je, uz Srbiju, u SFRJ bila ključni faktor u njezinom građenju i opstanku. Međutim, naslijeđe koje je Hrvatska nosila zbog genocidnosti NDH i nekih

⁵⁰ Isto, 433.

⁵¹ Bilandžić 759.

⁵² Ramet 390.

⁵³ Bilandžić, 759.

⁵⁴ Isto, 759. – 760.

⁵⁵ Jović, 438. – 439.

⁵⁶ Bilandžić, 760.

političkih poruka Hrvatskoga proljeća otežavala je položaj ove republike i iznjedrila „hrvatsku šutnju“ u periodu iza 1971. do demokratskih promjena 1989. godine. Za razliku od susjednih zemalja, gdje je potenciranje rasnih ili nacionalnih pitanja moglo dovesti do izoliranog sukoba, u Jugoslaviji je svaki takav slučaj mogao pokrenuti lavinu i, u krajnjem slučaju, rezultirati raspadom države.⁵⁷ Zbog toga je jugoslavensko vodstvo ne samo strogo progonilo širenje mržnje, nego i zabranjivalo čak i dobronamjernu kritiku međunacionalnih odnosa. Otvaranje takvih pitanja bilo je rezervirano samo za uski politički vrh.⁵⁸ Po broju političkih zatvorenika (4000) sredinom 1970-ih ispred Jugoslavije bile su samo Albanija i SSSR.⁵⁹ Kulturna djelatnost u Hrvatskoj bila je, zbog svega navedenog, pod jakom autocenzurom i pritiskom na autore prije objavljivanja njihovih djela i prožeta strahom od osude i gubitka slobode. Još 1980-ih organizirana su suđenja trojici istaknutih proljećara: Marku Veselici, Vladi Gotovcu i Franji Tuđmanu zbog intervjua danih zapadnim medijima.

Vlast je suđenjem istaknutih disidenata nastojala zaplašiti i ostale sudionike Hrvatskoga proljeća i suzbiti svaki pokušaj oporbenog razmišljanja i naročito djelovanja.⁶⁰ Već je prije navedeno da je hrvatska politika u desetljećima u novoj Jugoslaviji bila u rukama Tita i Bakarića. Njihovom smrću nasljeđuju ih Mika Špiljak i Stipe Šušvar koji ostaju na istoj liniji oslanjanja na federalizam i koncepciju udruženoga rada.⁶¹ Međutim, smjenom 1986. dolaze mlađi kadrovi koji nisu imali iskustva, znanja i informacija iz zakulisnih borbi te tajnih sastanaka iz Titova doba.⁶² Bio je to prilično delikatan trenutak preuzimanja vlasti jer tada nastupa završna faza raspada Jugoslavije. U rekonstruiranom rukovodstvu i dalje egzistiraju nasljeđene tendencije hrvatske politike. To doba iznjedrilo je dva, po koncepcijama, različita lidera na hrvatskoj političkoj sceni. Stipe Šušvar čvrsto je branio Titovo nasljeđe. Njemu nasuprot, Ante Marković, zagovarao je tržišnu privredu i elemente građanskog društva.⁶³

⁵⁷ Radelić, 563.

⁵⁸ Isto, 563.

⁵⁹ Isto, 552.

⁶⁰ Isto, 577.

⁶¹ Bilandžić, 761.

⁶² Isto, 761.

⁶³ Isto, 761.

USPON SLOBODANA MILOŠEVIĆA U SRBIJI I DEMOKRATIZACIJA U HRVATSKOJ I SLOVENIJI

USPON SLOBODANA MILOŠEVIĆA I ANTIBIROKRATSKA REVOLUCIJA

Prijelomna godina u povijesti SFRJ bila je 1987. Do tada se činilo da će Jugoslavija gurati dalje prihvaćajući duge stabilizacijske procese, jalovo se prepirati o smjerovima budućeg razvoja i nesigurnim se koracima kretati prema pluralizmu.⁶⁴ U svemu tome bilo je nekakvih pravila igre i kakve-takve međusobne komunikacije. Stupanjem Slobodana Miloševića, koji je s vodećeg položaja SK Srbije uspio maknuti svog dotadašnjeg mentora Ivana Stambolića, na političku scenu čitava se politička situacija preko noći preokrenula. Koncentrirao je moć u svojim rukama i počeo mijenjati pravila političke igre pogoršavajući svojim istupima krizu koja je već potresala Jugoslaviju. Prije njega na političkoj pozornici redali su se birokratizirani političari koji su sprječavali pojavu „novoga Tita“.⁶⁵ Otvoreno je prigrlio dvije jake političke poluge – srpski nacionalizam i srpsko pravoslavlje.⁶⁶ Događaj koji ga je lansirao u samo središte političkih zbivanja odigrao se na mitingu Srba i Crnogoraca u Kosovu polju. Izbili su neredi koje je policija pokušavala spriječiti silom. Tada je Milošević okupljenoj gomili uzviknuo: „Niko ne sme da vas bije...“⁶⁷ Neprekidno ponavljanje citirane rečenice zlosutno je najavljivalo novo doba u među republičkim odnosima.⁶⁸ Milošević pred javnošću nastupa kao protivnik srpskoga nacionalizma i kao titoist, a zbog toga je privukao široke mase. Na svojoj je strani imao CK SKS, uspio je pridobiti i neke od starih revolucionara upravo zato što je izgledao kao spasitelj revolucije, a privukao je i mlade intelektualce zbog optimizma i obećanja bolje budućnosti. Bio je općeprihvaćen i zato što je zastupao tezu da bi svatko trebao imati i živjeti otprilike isto, a i mladi političari na nižim položajima vidjeli su ga kao priliku za promociju.⁶⁹ Imao je naklonost i nekih starijih političara koji zbog svog djelovanja više neće biti osuđivani. Njegov uspon nisu smatrali opasnim ni pokrajinski rukovoditelji jer su smatrali da je Stambolićeva vladavina bila opasnija od Miloševićeve.⁷⁰ Tako je bilo i u ostalim republikama. Nije se vidjela bitna razlika od

⁶⁴ Ramet, 421.

⁶⁵ Isto, 421.

⁶⁶ Isto, 422.

⁶⁷ Isto, 423.

⁶⁸ Isto, 424.

⁶⁹ Jović 405. – 406.

⁷⁰ Isto, 407.

prijašnjeg rukovodstva Srbije. Primjerice, Stipe Šuvar u novoj je vlasti vidio obećavajuću komunističku akciju protiv nacionalista.⁷¹ Velik dio hrvatskog rukovodstva vjerovao je da je Kosovo ozbiljan problem koji bi konačno mogao dovesti do razbijanja Jugoslavije.⁷² Konačni obračun uslijedio je na Osmoj sjednici CK SKS 22. i 23. rujna 1987. kada su smijenjeni predsjednik Ivan Stambolić i čelnik beogradskih komunista Dragiša Pavlović.⁷³

Mitinzi započeti na Kosovu prelili su se na ostale krajeve. Počela je antibirokratska revolucija. Uslijedila je smjena oko 5000 članova rukovodećeg kadra, a iz svega se vidi da je Milošević nastupio s pozicije politike čvrste ruke.⁷⁴ Antibirokratska revolucija naziv je za masovnu podršku revolucionara. Bio je to pokret građana kao podrška novoj vlasti u Srbiji.⁷⁵ Nakon smjene Stambolića Milošević počinje provoditi svoj program koji je obuhvaćao četiri faze, a u prvoj fazi je težio uspostavi potpune kontrole u Srbiji.⁷⁶ Neophodan uvjet za to bila je kontrola medija. Smjenjuje glavne urednike vodećih dnevnih i tjednih novina koje postaju njegova glasila. Nadalje, uspostavlja savezništvo sa Srpskom pravoslavnom crkvom dajući joj nakon dugih desetljeća istaknuto mjesto u društvenom životu.⁷⁷ U toj se fazi, nakon dugo vremena, razvija ograničeni kult ličnosti kojega nije bilo još od Titove smrti. Za Srbe je to značilo izostavljanje bilo kakve kritike novoga vođe ako su htjeli zadržati iole značajniju poziciju u društvu.⁷⁸ Druga faza njegova programa obuhvaćala je uspostavu nadzora Srbije nad njenim pokrajinama te prevrat u njima i u Crnoj Gori. Realizacija te faze bila je sažeta u krilatici: „Jaka Srbija, jaka Jugoslavija“.⁷⁹ Kosovski su Srbi, uz podršku vodećih, u proljeće i ljeto organizirali mitinge i skupove protiv birokratizma diljem Srbije.⁸⁰ U Vojvodini se događala situacija koja nije išla u prilog tamošnjem rukovodstvu. Naime, Milošević je bio popularniji od vladajućih pa su revolucionari imali podršku puka. Takozvani „mitinzi istine“ zapravo su bile demonstracije protiv vojvođanskog rukovodstva.⁸¹

⁷¹ Isto 408. – 409.

⁷² Isto, 410.

⁷³ Bilandžić, 756.

⁷⁴ Isto, 756.

⁷⁵ Jović, 415.

⁷⁶ Ramet, 425.

⁷⁷ Isto, 425.

⁷⁸ Isto, 426.

⁷⁹ Isto, 427.

⁸⁰ Jović, 420.

⁸¹ Isto, 420.

Zbog svih tih događaja podijelio se i sam vrh Jugoslavije.⁸² Slovenija je podržala Vojvođane jer su smatrali da pokrajine nisu dijelovi Srbije, nego čitave Jugoslavije. U Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini vladao je strah zbog mogućeg scenarija mitinga i u tim republikama. Zbog toga je zatraženo da srpski vrh smiri demonstracije. Milošević je odbio zahtjev tvrdeći da su demonstracije izraz demokracije i solidarnosti sa „ugnjjetavanim“ Srbima na Kosovu.⁸³ Napokon je, pred silom demonstranata, u listopadu 1988. vojvođansko vodstvo bilo prisiljeno dati ostavku. Na njihova su mjesta postavljeni Miloševićevi bliski suradnici. Miloševiću su tako nedostajala još tri glasa za većinu u Predsjedništvu SFRJ. To bi bilo dovoljno za donošenje svih važnih odluka u korist Srbije.⁸⁴ I ostatak Jugoslavije Kosovo je smatrao srpskim pa tamošnje odstupanje rukovodstva nije nikoga zabrinulo. Ono što je izazvalo uzbunu bio je pokušaj svrgavanja vlasti u Crnoj Gori. Srbi su naglašavali da nemaju pretenzije prema drugim republikama i odbacili su optužbe za organizirane demonstracije u Crnoj Gori. Govorili su da je to samoinicijativan pokret nezadovoljnih.⁸⁵ Namjera Miloševića u trećoj fazi njegova programa bilo je rušenje samoga Ustava iz 1974. te značajno smanjenje ovlasti federalnih jedinica.⁸⁶ Svoje krajnje namjere o načinu ovladavanja Jugoslavijom Milošević je sasvim otvoreno izrekao u svome govoru na konferenciji SKS u studenom 1988. Svoju najavu temeljio je na vlastitoj procjeni da su rukovoditelji u ostalim članicama federacije birokratizirani, kompromitirani i da nemaju povjerenje naroda.⁸⁷ I kao što Dejan Jović u knjizi *Jugoslavija – država koja je odumrla* piše o Miloševiću: „Da je htio samo ujedinjenje Srbije, vjerojatno bi ostao zapamćen u srpskoj povijesti kao najuspješniji političar. Ali, Milošević je bio (i) Jugoslaven, čiji krajnji cilj nije bila Srbija (ni mala ni velika), nego Jugoslavija (bar u tom trenutku).“⁸⁸

11. KONGRES SKH I 14. KONGRES SKJ

Zbivanja u 1989. bila su vrlo burna i dala su naslutiti da se približava rasplet dugogodišnje jugoslavenske krize. Na valu uspjeha svoje antibirokratske revolucije i

⁸² Isto, 421.

⁸³ Isto, 421. – 422.

⁸⁴ Isto, 423.

⁸⁵ Isto, 424.

⁸⁶ Ramet, 427.

⁸⁷ Bilandžić, 757.

⁸⁸ Jović, 416.

uspješne reintegracije pokrajina u jedinstvenu Srbiju, Milošević povodom 600. obljetnice Kosovske bitke najavljuje bitke koje „nisu oružane, mada ni takve nisu isključene“.⁸⁹ Političke prilike u Europi, međutim, nisu bile naklonjene ni Miloševiću ni velikosrpskom pokretu. Godine 1989. bila je godina pada Berlinskog zida i pada komunizma u Istočnoj Europi. Cijeli proces kulminirao je raspadom SSSR-a 1991. godine.⁹⁰ Završna faza raspada Jugoslavije poklopila se s tim procesom. Za razliku od ostalih istočnoeuropskih zemalja, Srbija je na valu nacionalizma odbacila demokratizaciju. Štoviše, u jesen 1989. dolazi i do pokušaja „izvoza revolucije“ i u dvije zapadne republike, naravno, s ciljem rušenja tamošnjih rukovodstava.⁹¹ Slovenija zabranjuje dolazak mitingaša, a Hrvatska nakon svoje dugogodišnje šutnje započinje s procesom nacionalnog buđenja i demokratizacije. U proces se uključuju široke radne mase, inteligencija, emigracija i veći dio SK. Rukovodstvo na čelu sa Stankom Stojčevićem, tipičnim „aparatčikom“ partijske vlasti nije bilo primjereno velikoj društvenoj prekretnici i stoga sve više popušta plimi društvenih događanja – slobodi medija, stvaralaštva i privatnoj inicijativi.⁹² Sve je kulminiralo 10. prosinca 1989. kada je u TV Dnevniku objavljena odluka Predsjedništva CK SKH o raspisivanju prijevremenih slobodnih izbora na svim razinama. 11. kongres SKH, koji je uslijedio nakon toga i trajao od 11. do 13. prosinca, prihvatio je tu odluku. Na kongresu je izabrano novo rukovodstvo na čelu s Ivicom Račanom. SKH nije popustio pritisku vrha JNA da odustane od ideje o raspisivanju slobodnih izbora, a od stare garniture Predsjedništva SKH ostao je samo jedan član. Nakon ove odluke, SKH je upro snage da nadoknadi propuštene prilike iz faze „hrvatske šutnje“. Valjalo je uvjeriti javnost da je partija i nacionalna i demokratska te da uzor nalazi u socijaldemokratskim strankama Europe.⁹³

Provjera novog kursa, novog vodstva SKH, slijedila je vrlo brzo. Miloševiću i Srbiji se jako žurilo da kapitaliziraju svoja dotadašnja politička postignuća i završe ih centralizacijom Jugoslavije i promjenom Ustava iz 1974. Glavni srpski ciljevi na izvanrednom 14. kongresu bili su očuvanje SKJ kao jedinstvene organizacije, jačanje principa demokratskoga socijalizma i izolacija delegacije Slovenaca koji su se

⁸⁹ Bilandžić, 765.

⁹⁰ Isto, 765.

⁹¹ Isto, 765.

⁹² Isto, 766.

⁹³ Isto, 771. – 772.

otvoreno suprotstavljali navedenim ciljevima.⁹⁴ Milošević se, međutim, preračunao. Zaboravio je činjenicu da je u federaliziranom SKJ bio dovoljan veto samo jedne republike.⁹⁵ Slovenci su se zalagali za višestranačje koje je, po njihovom mišljenju, bilo neophodno. Zahtijevali su napuštanje monopolnog položaja SKJ i njegovo organiziranje kao saveza samostalnih stranaka. Naglašavali su i suverenost slovenskog naroda te njegovog prava na samoopredjeljenje.⁹⁶ Hrvatska je pak ponudila rješenje kroz izraz „jugoslavenske sinteze“. Taj pojam navodi da Jugoslavija može postojati samo kao zajednica slobodno udruženih naroda i republika.⁹⁷ Međutim, prosrpski glasački stroj bio je tako postavljen da su gotovo svi srpski prijedlozi prihvaćani s uvjerljivom većinom glasova.⁹⁸ Suočena s nemogućnošću suprotstavljanja tako instruiranim delegatima, slovenska delegacija odlučuje u znak prosvjeda napustiti kongres i proglasiti slovenski SK neovisnim.⁹⁹ Značio je to i kraj SKJ, glavnog stupa Jugoslavije. Raspad SKJ u Europi se doživljavao kao sukob srpskog nacional-komunizma te demokratizacije u Hrvatskoj i Sloveniji.¹⁰⁰ Neuspjeh izvanrednoga kongresa pokazao je duboke podjele unutar Jugoslavije, a raspadanje SKJ bilo je posljedica krize koja je započela krajem 1980-ih godina.¹⁰¹

VIŠESTRANAČKI IZBORI U HRVATSKOJ I SLOVENIJI I KONSTITUIRANJE SABORA U HRVATSKOJ

Događaji iz 1989. mogu se s punim pravom nazvati dramatičnima, a zamah su dobili padom Berlinskog zida 9. studenog 1989. i ujedinjenjem Njemačke 1990. Domino efektom padaju komunistički režimi, a Jugoslavija raspadom SSSR-a gubi ulogu tampon zone između dvaju vojno-političkih blokova. Hrvatska politička scena nije ostala imuna na ove krupne promjene u njezinom okružju.

Prve stranke počele su se osnivati već početkom 1989., a među prvima su bile Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu (UJDI), Hrvatska socijalno-

⁹⁴ Jović, 474.

⁹⁵ Bilandžić, 772.

⁹⁶ Pauković, Davor, „Posljednji kongres Saveza komunista Jugoslavije: uzorci, tijek i posljedice raspada“, *Suvremene teme*, 1, 2008., 23.

⁹⁷ Isto, 23.

⁹⁸ Jović, 475.

⁹⁹ Isto, 476.

¹⁰⁰ Bilandžić, 772.

¹⁰¹ Pauković, Davor, „Posljednji kongres Saveza komunista Jugoslavije...“, 31.

liberalna stranka (HSLŠ) i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ).¹⁰² Sve se to odvija u napetoj političkoj atmosferi. Sabor je pod neprestanom paljbom unitarističkih i velikosrpskih snaga koje ga otvoreno optužuju za ugrožavanje Srba i njihovu asimilaciju.¹⁰³ Na svom 11. kongresu SKH se definitivno izjašnjava za višestranačke izbore. Anđelko Runjić, predsjednik Sabora, raspisao je višestranačke izbore za 22. travnja 1990.¹⁰⁴ Na hrvatskoj političkoj sceni profilirala su se tri glavna aktera: HDZ, SKH – Stranka demokratskih promjena i Koalicija narodnog sporazuma (KNS) sastavljena od pet manje-više ravnopravnih stranaka. HDZ na čelu s Franjom Tuđmanom se profilirao kao desna stranka s jakim nacionalnim nabojem. U njoj je svoje mjesto našao velik broj bivših proljećara disidenata i političke emigracije. Reformirani SKH-SDP, predvođen Ivicom Račanom, nastavlja s politikom protiv revitalizacije državnog hegemonizma i protiv opasnosti desničarskog totalitarizma.¹⁰⁵ HDZ je izbore dočekao kao najkohezivnija stranka s jasno razrađenim programom. Zalagali su se za hrvatsku suverenost, ali još uvijek u sklopu Jugoslavije. Kada su se počele povećavati nacionalne napetosti, HDZ je bio stranka koja je najviše branila nacionalne interese. Lijevo orijentirane stranke pod vodstvom SKH-SDP-a nisu zauzele jasne ciljeve kao što to učinio HDZ, najviše radi toga što su htjeli privući šire krugove glasača – hrvatske umjerene birače i srpsko manjinsko stanovništvo. Lijevo je blok Hrvatsku vidio kao dio modernizirane Jugoslavije s velikim stupnjem nezavisnosti.¹⁰⁶ Na čelu KNS izabrani su vođe Hrvatskog proljeća iz 1971. – Savka Dabčević Kučar i Miko Tripalo. Koalicija je osnovana prilično kasno, tek 1. ožujka i zauzela je tzv. politički centar.

HDZ je pobijedio na izborima, a SKH-SDP bio je na drugom mjestu, ispred KNS-a.¹⁰⁷ Prijenos vlasti obavljen je mirno i dostojanstveno. Novi je Sabor konstituiran 30. svibnja 1990. godine.¹⁰⁸ Novonastalo stanje regulirano je dijelom i donošenjem amandmana na Ustav 25. srpnja 1990. godine. Izbrisana je odrednica „socijalistička“ u nazivu republike. Titula predsjednika Predsjedništva preimenovana je u predsjednika Republike, a umjesto republičkih sekretara počeo se upotrebljavati

¹⁰² Radelić, Marijan, Barić, Bing, Živić, 91.

¹⁰³ Isto, 91.

¹⁰⁴ Isto, 92.

¹⁰⁵ Bilandžić, 755.

¹⁰⁶ Pauković, Davor, „Predizborna kampanja u Hrvatskoj 1990 u svijetu hrvatskog i srpskog novinstva“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 2008, 15. i 18.

¹⁰⁷ Radelić, 591.

¹⁰⁸ Bilandžić, 776.

termin ministara.¹⁰⁹ U Sloveniji su također održani višestranački izbori u travnju 1990. godine. Oblikovalo se nekoliko novih političkih stranaka – dvije liberalne, jedna demokratska, narodna, socijaldemokratska, kršćansko-demokratska i ekološka. Pobjedu je odnio DEMOS (Demokratska oporba Slovenije: Demokratične opozicije Slovenije).¹¹⁰

Proces započet u ljeto dovršen je 22. prosinca 1990. donošenjem novog Ustava RH. Ustav određuje Hrvatsku kao suverenu državu hrvatskog naroda i njezinih državljana, državu parlamentarne demokracije, vladavinu prava i tržišnog gospodarstva. Ustavotvornu komisiju koja je radila na izradi tog Ustava činili su istaknuti predstavnici političkog i akademskog života.¹¹¹ U Ustavu je izmijenjena i formulacija o Srbima kao sunositeljima suverenosti te su oni postali jedna od nacionalnih manjina.¹¹²

Čvrsti stup koji je koliko-toliko zadržavao na okupu raspadajuću Jugoslaviju bila je JNA. Izbijanjem krize 1980-ih u vodstvu JNA se javlja ideja o okupljanju umirovljenih generala radi utjecaja na javno mnijenje.¹¹³ Ideja dobiva konkretnije obrise kada na čelo Sekretarijata za narodnu obranu dolazi admiral Branko Mamula. Osamdesete su pokazale da nijedno političko vodstvo nije nadziralo JNA, nego je njezino djelovanje ovisilo više o odnosu snaga između generala koji su se više eksponirali kao političari nego kao vojnici. Projugoslavenska i prosrpska bile su dvije struje koje su prevladavale u vrhu JNA. U Mamulinu mandatu vojni vrh se svrstao u projugoslavensku struju, protiv srpske hegemonije. Iako formalno protiv Miloševića, i Mamula je zagovarao tezu o Ustavu iz 1974. kao uzročniku razbijanja Jugoslavije. Procesom demokratizacije utemeljuje, kao umirovljeni admiral, svoju stranku SK – Pokret za Jugoslaviju s namjerom da postane politički faktor i po potrebi da se izvrši vojni udar.¹¹⁴ Velika smetnja pri svemu tome bile su snage i oružje hrvatske Teritorijalne obrane, koji su bili prijetnja tomu eventualnom naumu. Dana 23. svibnja, u poslijebirborno vrijeme prije uspostavljanja nove vlasti u Hrvatskoj, JNA oduzima

¹⁰⁹ Goldstein, 426.

¹¹⁰ Guštin, Damijan, "Slovenija, saveznica Hrvatske tijekom razlaza s jugoslavenskom državom (od "nenačelne koalicije" do raspada vojnog saveza 1989. – 1991.), *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 2008., 89. – 90.

¹¹¹ autor članka; Internet redakcija, „Važniji datumi iz povijesti saborovanja“, Službene stranice Hrvatskog sabora, <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=1773>, 21. 6. 2016.

¹¹² Radelić, 593.

¹¹³ Radelić, Marijan, Barić, Bing, Živić, 90.

¹¹⁴ Isto, 90.

oružje Teritorijalne obrane Hrvatske koje je ionako bilo čuvano u njezinim skladištima. Ovi inscenirani događaji i razoružanje TO jasno su pokazali opredjeljenje vrha JNA i najavili buduća događanja.¹¹⁵

¹¹⁵ Isto, 92.

DOGAĐANJA NAKON USPOSTAVE DEMOKRATSKE VLASTI U SLOVENIJI I HRVATSKOJ

BALVAN REVOLUCIJA

Reakcija na ustavne amandmane iz srpnja 1990. bila je osnivanje Srpskog narodnog vijeća (SNV) u srpnju 1990. koje potpuno odbija donesene amandmane i nove simbole Republike Hrvatske. Donesena je i odluka o raspisivanju referendumu o autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj.¹¹⁶ Misao vodilja vodstva dijela hrvatskih Srba bila je da ne žele živjeti u novoj demokratskoj Hrvatskoj. Pobuna Srba u ljeto 1990. bila je uvod u rat.¹¹⁷ Početak pobune bio je odgovor na odluku hrvatske Vlade da zbog najavljenog srpskog referendumu povuče oružje iz policijskih postaja s većinskim srpskim stanovništvom. Dana 17. kolovoza naoružani civili u okolici Knina zapriječili su prometnice. Efikasnu protuakciju hrvatske policije spriječila je JNA svojim zrakoplovstvom. Helikoptere s hrvatskim specijalnim snagama presreli su vojni migovi i prisilili na odustajanje od akcije.¹¹⁸ Pobuna se iz okolice Knina brzo proširila po sjevernoj Dalmaciji i Lici uz snažnu potporu Srba u Bosanskoj krajini i Srbiji praćenih mitinzima i pozivom na oružje. Posljedica ove blokade bila je gotovo potpuno zamiranje prometa kroz ova područja i velika gospodarska šteta.¹¹⁹ JNA se u periodu od 18. kolovoza 1990. do siječnja 1991. gotovo otvoreno stavlja na stranu pobunjenih Srba. Razmještanjem snaga kninskog korpusa omogućila im je neometani rad na ustroju svojih snaga i mogućnost širenja pobune na druge dijelove RH. Odnos snaga nije dopuštao ulazak hrvatskim snagama u otvoreni sukob s JNA. Hrvatsko vodstvo nastojalo je doći do naoružanja i spriječiti pobunu koja je bila i politički i ekonomski udar na Hrvatsku. Ilegalno naoružavanje Hrvatske, kao jedino moguće u tom razdoblju, pokušala je iskoristiti JNA. Naime, predsjedništvo SFRJ 9. siječnja 1991. donosi odluku o razoružanju paravojskih sastava. Kriza dostiže kulminaciju kada se 25. siječnja na televizijskim postajama prikazao obavještajni uradak „Zastava filma“ koji teško kompromitira ministra obrane RH Martina Špegelja, bivšeg generala JNA.¹²⁰ Predsjedništvo SFRJ je glasovima Slovenije, Hrvatske,

¹¹⁶ Goldstein, 426.

¹¹⁷ Marijan, Davor, „Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990. – 1991.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 2008., 56.

¹¹⁸ Isto, 56.

¹¹⁹ Radelić, Marijan, Barić, Bing, Živić, 114.

¹²⁰ Isto, 115.

Makedonije i BiH odbilo prijedlog Srbije i JNA za uvođenjem izvanrednog stanja i tako je otvoreni sukob odgođen.¹²¹

ŠIRENJE SRPSKE POBUNE I OSNIVANJE SAO KRAJINE

Nedugo nakon pobjede HDZ-a na hrvatskim višestranačkim izborima izbila je pobuna hrvatskih Srba.¹²² Oni su zahtijevali da područja Hrvatske te Bosne i Hercegovine koja su naseljena Srbima ostanu u Jugoslaviji, odnosno proširenoj Srbiji. Hrvatske općine s većinskim srpskim stanovništvom (područje Banije, Like, Korduna i sjeverne Dalmacije) organiziraju Srpsku autonomnu oblast (SAO) Krajinu sa središtem u Kninu. Vodstvo SAO Krajine konstituira svoja tijela vlasti i odvaja se od Hrvatske.¹²³ Širenje pobune i političko organiziranje Srba stiglo je i do Pakraca, grada sa znatnom srpskom manjinom. Skupština općine Pakrac odlučila je da Pakrac pristupi SAO Krajini, organizaciji koja je ustanovljena u Titovoj Korenici 12. prosinca 1990. Njihova policijska postaja trebala se po odredbi Skupštine općine podrediti Sekretarijatu unutarnjih poslova SAO Krajine. Provodeći tu odluku u djelo, većina policajaca Srba se pobunila i preuzela policijsku postaju. Odgovor hrvatskih snaga uslijedio je vrlo brzo. Poslana su policijska pojačanja koja grad stavljaju pod svoj nadzor. U sve se ubrzo umiješala i JNA postavljajući se između hrvatskih snaga i pobunjenika. Bio je to obrazac koji će JNA koristiti i u novim zbivanjima koja će uslijediti u narednim mjesecima. Taj svoj angažman nazivala je stvaranje „tampon-zona“.¹²⁴ Međutim, nizali su se novi incidenti. Stanje se iznimno pogoršalo od svibnja 1991. godine. Masakrom dvanaestorice hrvatskih policajaca u Borovu počela je srpska pobuna u istočnoj Slavoniji. Mjesta s većinskim srpskim stanovništvom u okolini Osijeka i Vinkovaca stvaranjem „tampon-zona“ postaju nova, jaka središta pobune.¹²⁵ Veliku ulogu u ovom predratnom razdoblju imali su srpski mediji koji su izvještavali o ugroženome srpskom narodu u Hrvatskoj i o hrabrim srpskim dragovoljcima koji ih brane.¹²⁶ Hrvatska se počela pripremati za rat od ljeta 1990., a

¹²¹ Goldstein, 429.

¹²² Barić, Nikica, „Djelovanje Vlade Srpske autonomne oblasti Krajine tijekom 1991.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 2008., 65.

¹²³ Isto, 65.

¹²⁴ Radelić, Marijan, Barić, Bing, Živić, 295.

¹²⁵ Isto 117.

¹²⁶ Goldstein, 430.

već se u proljeće 1991. osnivaju dobrovoljni odredi. Istodobno se počeo formirati Zbor narodne garde (ZNG) kao središte buduće hrvatske vojske.¹²⁷

REFERENDUMI I ODLUKE O SUVERENOSTI I SAMOSTALNOSTI

Tijekom svibnja 1991. godine održani su referendum na kojima su se stanovnici Hrvatske i Slovenije izjasnili za suverenost i samostalnost.¹²⁸ Bilo je to izjašnjenje između federacije i konfederacije na koje je političko vodstvo gledalo kao prvi korak prema osamostaljenju. Ogromna se većina od 93,24% u Hrvatskoj opredijelila se za konfederalnu opciju.¹²⁹ Budući da je Srbija odbila slovensko-hrvatski zahtjev za konfederalnim ustrojem, hrvatsko je vodstvo tražilo način da se izvuče iz Jugoslavije. Ideje o potpunoj samostalnosti oduvijek su bile prisutne, ali je Tuđman bio spreman na kompromis. No sve snažniji pritisci i oružani sukobi bili su povod za proglašenje neovisnosti.¹³⁰ U skladu s time, Hrvatski je sabor 25. lipnja 1991. donio odluku o suverenosti i samostalnosti RH. Istoga dana takvu je odluku donijela i Slovenija.¹³¹ Kao državne granice ovih dviju republika proglašene su republičke, jugoslavenske. Slovenija preuzima carinu, zračnu i graničnu kontrolu prema Italiji i Austriji, što će uzrokovati ratnu intervenciju.¹³² Odlukom o suverenosti i samostalnosti odbijena je mogućnost ostanka Hrvatske u Jugoslaviji, ali je ostavljena mogućnost saveza s drugim republikama. Srbi u Krajini kao odgovor su organizirali referendum žele li priključenje Krajine Srbiji ili ostanak u Jugoslaviji, a potvrdno su, navodno, odgovorili gotovo svi glasači.¹³³ Srpsko vodstvo i JNA optužili su ove poteze Slovenije i Hrvatske kao protudržavne. Sve nasilne metode koje će se u budućnosti odvijati opravdat će se kao očuvanje suvereniteta i integriteta države.¹³⁴ Složeno stanje na terenu te zahtjev Europske zajednice uvjetovali su tromjesečni moratorij na osamostaljenje kako bi se u tom periodu pokušala mirno riješiti jugoslavenska kriza.¹³⁵

¹²⁷ Isto, 435.

¹²⁸ Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije (1918 – 1991); Hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., 412.

¹²⁹ Radelić, Marijan, Barić, Bing, Živić, 304.

¹³⁰ Goldstein 438.

¹³¹ Radelić, Marijan, Barić, Bing, Živić, 304.

¹³² Matković, 412.

¹³³ Goldstein, 431.

¹³⁴ Isto, 438.

¹³⁵ Radelić, Marijan, Barić, Bing, Živić 306.

RAT

KRATKOTRAJNI RAT U SLOVENIJI

Budući da su u proljeće 1991. slabe veze Hrvatske i Slovenije s Jugoslavijom počele pucati, Milošević je odlučio primijeniti oružanu silu JNA. Nakon što su srpski pobunjenici proširili pobunu po Hrvatskoj, pri čemu im je pomagala i JNA, sukob se pojavio i u Sloveniji. Plan je bio zaposjesti ugrožene granične prijelaze, no nakon deset dana JNA se povukla iz Slovenije.¹³⁶ Najteže borbe vodile su se u blizini Maribora, na cesti i željezničkoj pruzi prema Austriji. Česte su bile predaje vojnika ročnika.¹³⁷ Za napad na Sloveniju postojalo je nekoliko razloga. Prvi od njih je dakako osamostaljenje, a time i preuzimanje graničnih prijelaza i carina. Smatralo se i da će se Tuđman pokoriti kada bude vidio nastup vojske u Sloveniji. Razlog je vjerojatno bio i pomanjkanje snaga za intervenciju u svim republikama, odnosno nemogućnost jednako snažne intervencije i u Hrvatskoj i u Sloveniji.¹³⁸ Hrvatsko vodstvo zahtijevalo je da se vojska vrati u vojarnje i da će u suprotnome hrvatske građane u JNA pozvati da se povuku iz agresije na Sloveniju.¹³⁹ Napad je obustavljen na intervenciju Europske zajednice te je dogovoren kompromis: 1. savezna vojska mora napustiti slovenski teritorij; 2. Slovenija i Hrvatska moraju na tri mjeseca odgoditi proglašenje neovisnosti; i 3. Stipe Mesić postaje predsjednik Predsjedništva jer je odbijanje njegovog izbora uzrokovalo previranja.¹⁴⁰

POČETAK RATA U HRVATSKOJ I SARAJEVSKO PRIMIRJE

Nakon oružanog napada na Sloveniju hrvatsko je vodstvo bilo svjesno da je napad na Hrvatsku moguće očekivati. U ljeto 1991. počele su pripreme i formiranje vojnih jedinica koje su u početku bile slabo naoružane i sastavljene od dobrovoljaca. Hrvatski oficiri iz JNA, ali i mnogi nehrvatski, prelaze na stranu Hrvatske vojske u osnivanju i postaju zapovjednici vojnoga sustava.¹⁴¹ U travnju 1991. godine osnovan je Zbor narodne garde (ZNG) kao poseban sustav između vojske i policije. Zadatak ZNG-a bio je obrana ustavnog poretka, cjelovitosti i teritorijalnog integriteta RH. ZNG

¹³⁶ Matković, 413.

¹³⁷ Goldstein, 438.

¹³⁸ Guštin, „Slovenija, saveznica Hrvatske tijekom razlaza s jugoslavenskom državom...“, 99.

¹³⁹ Isto, 100. – 101.

¹⁴⁰ Garde, Paul, *Život i smrt Jugoslavije*, Cres, Zagreb, 1996., 303.

¹⁴¹ Goldstein 440.

je bio pod zapovjedništvom Ministarstva obrane.¹⁴² Nakon uspješnog oduzimanja oružja iz vojarni JNA u rujnu 1991. osnovana je Hrvatska vojska.¹⁴³ Nedugo nakon toga osnovano je i Zapovjedništvo Hrvatske ratne mornarice, a s razvojem je započelo i Hrvatsko ratno zrakoplovstvo.¹⁴⁴ Više tisuća članova Hrvatske stranke prava organiziralo se u paravojne jedinice nazvane Hrvatske obrambene snage (HOS) koje kasnije postaju regularne jedinice Hrvatske vojske.¹⁴⁵

U lipnju se, umjesto početnog stvaranja „tampon-zona“ i smještanja jedinica u njih, prelazi u ofenzivna djelovanja JNA. U srpnju i kolovozu incidenti se događaju sve češće i na koncu postaju lokalni oružani sukobi kod Knina, u Baniji oko Gline i Kostajnice, u Slavoniji oko Osijeka i Vinkovaca te Pakraca i Okučana. Srpske su snage zauzele policijske stanice. Otada počinje progon hrvatskoga stanovništva, a prvi masovniji zločin nad civilima dogodio se u selu Čelije između Osijeka i Vinkovaca.¹⁴⁶ U istočnu Slavoniju pristižu srpske snage dobrovoljaca i plaćenika pod vodstvom Vojislava Šešelja i Željka Ražnatovića Arkana, koji čine zločine među hrvatskim stanovništvom. JNA sve otvorenije podupire srpsku stranu, a u otvoreni se sukob definitivno umiješala u kolovozu kada zaposjeda Okučane u zapadnoj Slavoniji i čini napade na obližnje gradove. Istoga mjeseca zauzeta je Baranja i opkoljen Vukovar. Istovremeno srpske snage uz pomoć savezne vojske u Dalmaciji zauzimaju Kijevo i Vrliku te protjeruju Hrvate. Nedugo nakon toga kreću na Zadar i Šibenik.¹⁴⁷ U ovoj prvoj fazi sukoba međunarodna diplomacija zapravo nije znala pravi uzrok i tijekom događaja pa nije na vrijeme reagirala, najviše zbog srpske propagande koja je izvještavala da se ponavljaju zbivanja iz vremena NDH.

U proljeće i ljeto 1991. predstavnici Europske zajednice i SAD-a organiziraju sastanke u Hrvatskoj i Srbiji te pozivaju na mir. U tome je razdoblju potpisano 16 primirja, ali se nijedno nije održalo dulje od jednoga dana. Hrvatsko je vodstvo u rujnu odlučilo blokirati vojarne JNA i pozvati vojnike u njima da se predaju, a to je bio povod da JNA krene u opću ofenzivu na Hrvatsku. Predviđalo se da će hrvatski otpor trajati manje od mjesec dana, a cilj je bio Hrvatsku presjeći na pet dijelova. Napad je najprije krenuo u zapadnoj Slavoniji prema Virovitici, a potom prema Karlovcu da bi

¹⁴² Marijan, Davor, „Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj”, 48. – 49.

¹⁴³ Isto, 49.

¹⁴⁴ Isto, 49. – 50.

¹⁴⁵ Goldstein, 440.

¹⁴⁶ Isto, 440.

¹⁴⁷ Isto, 441. – 442.

se izbilo na mađarsku i slovensku granicu. Zatim je napadnut Gospić kako bi se kod Karlobaga izbilo na more. Iz istog su razloga napadnuti Zadar i Šibenik, a krajnji je cilj bio Dubrovnik na jugu.¹⁴⁸ Potkraj rujna se osniva Glavni stožer Hrvatske vojske na čelu s Antonom Tusom. Njemu i njegovim bliskim suradnicima pripadaju zasluge za preustroj Hrvatske vojske te stabiliziranje obrane. Masakri i progoni hrvatskoga stanovništva imali su za cilj etnički čisti prostor buduće Velike Srbije. Stanovništvo u gradovima na liniji fronte trebalo je zastrašiti i natjerati na povlačenje u sigurnije dijelove Hrvatske gdje bi s vremenom postali neizdrživ teret. Svi su ti planovi trebali Hrvatsku prisiliti na kapitulaciju i potpisivanje sporazuma u korist protivnika. Međutim, akcije na vojarnje JNA pokazale su se iznimno uspješnima. Nakon samo nekoliko dana predale su se vojarnje u Gospiću i Perušiću u Lici, u Sesvetama kraj Zagreba, oko Šibenika, u Varaždinu, Đakovu, Bjelovaru, Virovitici, Križevcima itd. U tim je akcijama Hrvatska došla do velike količine oružja.¹⁴⁹ Ubrzo nakon toga napredovanje JNA bilo je zaustavljeno, a borbeni moral njezinih vojnika polagano je opadao. Brojčana snaga vojnika Armije stagnirala je i opadala, dok je s druge strane hrvatska vojska postajala premoćnija.

Već krajem listopada srpsko vodstvo i JNA odustaju od prvotnog plana presijecanja Hrvatske na pet dijelova i odlučuju joj oduzeti područja do linije Virovitica – Karlovac – Gospić – Karlobag, dio istočne Slavonije i Baranju, dio zapadne Slavonije, dio Dalmacije te područja u Lici, Kordunu i Baniji u kojima je srpsko stanovništvo većinsko. U bitci za Vukovar koja je trajala od kolovoza do studenoga 1991. sudjelovalo je samo 1500 lako naoružanih hrvatskih vojnika. Grad je čak tri mjeseca odolijevao napadu, ali se konačno obrana slomila. Stradalo je 2500 vojnika, uključujući i one koji su izvana pokušavali probiti obruč i pomoći vukovarskim braniteljima, a nestalo je ili umrlo jednako toliko civila. Nakon predaje grada branitelji su mučeni, poubijani ili odvedeni u logore u Srbiju, a preživjeli su opljačkani, maltretirani i protjerani. Iako je osvojila Vukovar, srpska se vojska iscrpila i više nije bila sposobna krenuti dalje na Vinkovce, Osijek i Đakovo. Tako je simbolički Vukovar postao grad otpora i patnje čiji su heroji zaustavili napredovanje neprijateljske vojske. Početkom listopada napadnuto je Dubrovačko primorje. Napad je praćen masovnim

¹⁴⁸ Isto, 443.

¹⁴⁹ Isto, 444. – 445.

pljačkama i paležom čitave dubrovačke okolice. U posljednjem napadu na gradu prosincu poginule su 22 osobe, a i gradska se jezgra našla na udaru.¹⁵⁰

Napad na Dubrovnik uvelike je pridonio međunarodnom pritisku da se Hrvatska i Slovenija priznaju. Hrvatska je nakon toga, u studenome, krenula u prvu jaču protuofenzivu i tako protjerala srpske snage s područja Psunja i Papuka. Budući da su vidjeli da će izgubiti cijelu zapadnu Slavoniju, Srbi i JNA bili su spremni na primirje.¹⁵¹ U Sarajevu je 2. siječnja 1992. potpisan sporazum o prekidu vatre, a potpisali su ga hrvatski ministar obrane Gojko Šušak i general Andrija Rašeta, predstavnik JNA. Bila je to provedba dogovora koji su 23. studenog 1991. potpisali Tuđman, Kadijević i Milošević u Ženevi.¹⁵² Dogovoreno je i da se okupirana područja demilitariziraju i stave pod zaštitu UN-a. Rubni dijelovi teritorija pod srpskom kontrolom proglašeni su ružičastim, odnosno UNPA zonama.¹⁵³ Sarajevsko je primirje za srpske snage i JNA bio taktički predah, a za hrvatske snage strateški predah.¹⁵⁴ Rat je u Hrvatskoj izazvao teška razaranja i velik broj žrtava (oko 8000 ubijenih). Šteta razaranja se procjenjuje na vrtoglavih 20 milijardi USD, a oko 500 spomenika kulture je uništeno.¹⁵⁵

MEĐUNARODNO PRIZNANJE

Nakon isteka moratorija na proglašenje suverenosti i samostalnosti od 25. lipnja 1991., Hrvatska je 8. listopada 1991. proglasila neovisnost te tako raskinula sve državnopravne veze sa SFRJ.¹⁵⁶ U vrijeme dok je međunarodna diplomacija još tražila rješenja za održavanje Jugoslavije, rat se u Hrvatskoj nastavio, a Bosna i Hercegovina te Makedonija proglašavaju samostalnost. Na ministarskom sastanku u Bruxellesu 16. prosinca 1991. zaključeno je da jugoslavenske republike koje žele priznanje trebaju podnijeti zahtjev najkasnije do 23. prosinca, a ispune li uvjete bit će priznate. Takvom odlukom Jugoslavija je praktički prestala postojati.¹⁵⁷ Do 15.

¹⁵⁰ Isto, 446. – 447.

¹⁵¹ Isto, 448.

¹⁵² Matković, 414.

¹⁵³ Goldstein, 448.

¹⁵⁴ Radelić, Marijan, Barić, Bing, Živić, 326.

¹⁵⁵ Goldstein, 448.

¹⁵⁶ Isto, 449.

¹⁵⁷ Matković, 415.

siječnja 1992. Hrvatsku je priznalo 19 država.¹⁵⁸ Međunarodna priznanja dovela su do situacije u kojoj su na teritoriju SFRJ postojale dvije priznate države – Slovenija i Hrvatske, dvije koje su čekale priznanje – Bosna i Hercegovina i Makedonija te dvije koje ga nisu ni htjele tražiti – Srbija i Crna Gora. Najprije je trebalo proglasiti SFRJ nepostojećom državom, pokrenuti postupak razdiobe imovine, riješiti pitanje manjina u novonastalim državama te zaustaviti rat u Bosni i Hercegovini koji se rasplamsao nakon njezina proglašenja neovisnosti.¹⁵⁹ Međutim, Srbija i Crna Gora inzistirale su na opstanku Jugoslavije pa se 27. travnja 1992. ujediniju u državu pod nazivom Savezna Republika Jugoslavija.¹⁶⁰ Ta je nova Jugoslavija tvrdila da nije u ratu ni s Hrvatskom ni s Bosnom i Hercegovinom, ali je iz Srbije i dalje slano naoružanje za JNA i srpske dobrovoljce na tim područjima. Tom je politikom nova država pokušavala odgurnuti od sebe odgovornost za agresivni rat, ali se to nije uspjelo realizirati zbog rasplamsanog rata u Hrvatskoj i BiH. Ministri su vanjskih poslova zemalja Europske zajednice u svibnju 1992. donijeli deklaraciju kojom bivšu Jugoslaviju isključuju iz svih međunarodnih organizacija i najavljuju moguće sankcije Srbiji i Crnoj Gori. U svibnju 1992. u Ujedinjenim narodima je izglasana rezolucija kojom se Srbiju i Crnu goru smatra potpunim krivcima za rat. S tim su dvjema državama prekinuti zračni odnosi, zabranjena je tehnička i kulturna suradnja i zabranjeno je sudjelovanje na sportskim natjecanjima.¹⁶¹ Zahtjevi SRJ da automatski nastavi članstvo bivše SFRJ u UN-u nije prihvaćeno.¹⁶² Europska je komisija odlučila da je proces raspadanja završen i da Savezna Federativna Republika Jugoslavija više ne postoji.¹⁶³

¹⁵⁸ Radelić, Marijan, Barić, Bing, Živić, 326.

¹⁵⁹ Cupek Hamill, Mirjana, *Konferencija o miru u Jugoslaviji i raspad jugoslavenske federacije (1991. – 1992.)*, Leykaminternational, Zagreb, 2008., 108. – 109.

¹⁶⁰ Matković, 416.

¹⁶¹ Isto, 418. – 419.

¹⁶² Cupek Hamill, 114.

¹⁶³ Isto, 116.

ZAKLJUČAK

Tijekom 1970-ih i 1980-ih godina kulminirale su razlike unutar jugoslavenske federacije. Pitanja i problemi, godinama gurani pod tepih i službeno smatrani riješenima, došli su na naplatu uslijed ekonomske i političke krize. Težnje i koncepcije naroda koji su tvorili državu, koja je trajala 70 godina, pokazale su se nespojivima. Srbija je u toj zajednici vidjela okupljanje Srba u jednoj državi i ostvarenje svoje nacionalne ideologije. Jugoslavija je, s druge strane, za Hrvatsku i Sloveniju bila spas od višestoljetne opasnosti od germanskog i talijanskog imperijalizma.

Period koji je obuhvaćen ovim radom finalni je dio borbe te dvije – nekad manje, a nekad više – suprotstavljene koncepcije. Žestoka i avanturistička agresija Srbije, koju su podržali i instrumentalizirani Srbi izvan njezinih granica, bila je, osim nacionalnim, uvjetovana i emotivnim pa i materijalnim motivima. Bez dviju razvijenih republika Jugoslavija, odnosno Srbija, bila bi osakaćena država. Zato je pribjegla svim sredstvima, u konačnici i agresiji. JNA joj je bila prirodan saveznik jer je u raspletu događaja naslutila slom svojih ideala i materijalnu propast za oko 70000 pripadnika svog zapovjednog kadra. Naslućujući da u rukama imaju sve ključne elemente i potporu međunarodne zajednice u očuvanju granica i stabilnosti države, računali su da mogu slomiti sve koncepcije i otpore u svojem vraćanju Jugoslavije na centralističko uređenje i uspostavljanje hegemonije nad nesrpskim narodima. Pokazalo se, ipak, da su to bile iluzije. Kotač povijesti, neizbježni proces demokratizacije i emancipacije naroda koji su tvorili nekadašnju federaciju bili su nezaustavljivi. Vojni sukob koji je uslijedio samo je sve potvrdio. Raspad komunističkih režima u Europi olakšao je borbu za stvaranje samostalnih republika i olakšao posao Zapadu u njihovom međunarodnom priznanju.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

1. „Memorandum SANU“, *Naše teme; časopis za društvena pitanja*, 1 – 2, (33) 1989.

LITERATURA

1. Barić, Nikica, „Djelovanje Vlade Srpske autonomne oblasti Krajine tijekom 1991.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 2008., 65. – 84.
2. Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999.
3. CupekHamill, Mirjana, *Konferencija o miru u Jugoslaviji i raspad jugoslavenske federacije (1991. – 1992.)*, Leykaminternational, Zagreb, 2008.
4. Garde, Paul, *Život i smrt Jugoslavije*, Cres, Zagreb, 1996.
5. Goldstein, Ivo, *Hrvatska povijest*, Novi liber, Zagreb, 2013.
6. Guštin, Damijan, „Slovenija, saveznica Hrvatske tijekom razlaza s jugoslavenskom državom (od „nenačelne koalicije“ do raspada vojnog saveza 1989. – 1991.)“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 2008., 85. – 106.
7. Jović, Dejan, *Jugoslavija – država koja je odumrla; Uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974-1990)*, Prometej, Zagreb, 2003.
8. Marijan, Davor, „Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990. – 1991.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 2008., 47. – 64.
9. Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije (1918 – 1991)*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998.
10. Pauković, Davor, „Posljednji kongres Saveza komunista Jugoslavije: uzroci, tijek i posljedice raspada“, *Suvremene teme*, 1, 2008., 21. – 33.
11. Pauković, Davor, „Predizborna kampanja u Hrvatskoj 1990. u svjetlu hrvatskog i srpskog novinstva“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 2008., 13. – 31.
12. Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
13. Radelić, Zdenko; Marijan, Davor; Barić, Nikica; Bing, Albert; Živić, Dražen, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
14. Ramet, Sabrina P., *Tri Jugoslavije; izgradnja države i izazov legitimacije 1918.-2005.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.

15. „Važniji datumi iz povijesti saborovanja“, službene stranice Hrvatskoga sabora, <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=1773>, 21. 6. 2016.

SAŽETAK

U radu se daje presjek najvažnijih događaja i čimbenika koji su pridonijeli raspadu socijalističke Jugoslavije. Nakon Titove smrti stabilnu su vladavinu zamijenila previranja potaknuta ekonomskom i političkom krizom. Stanje se dodatno pogoršalo dolaskom Slobodana Miloševića na vlast u Srbiji. Nakon izvršene antibirokratske revolucije te postavljanja bliskih suradnika na vodeća mjesta u pokrajinama, Milošević pokušava centralizirati čitavu Jugoslaviju u kojoj će dominaciju imati upravo srpsko rukovodstvo. Tim činom došao je u sukob s ostalim republikama koje su težile većoj ili potpunoj samostalnosti. Nakon demokratskih procesa u Sloveniji i Hrvatskoj, JNA se sve više priklanja srpskomu rukovodstvu te oduzima oružje Teritorijalne obrane. Stanje je postalo ozbiljnije pobunom Srba u Hrvatskoj koji nedugo nakon demokratskih promjena proglašavaju vlastitu državu pod patronatom Srbije. Uskoro su uslijedili sve veći incidenti što je konačno rezultiralo oružanim sukobom. Najprije se dogodio napad JNA na Sloveniju koji je trajao 10 dana, a zatim se sukob prelio u Hrvatsku gdje je trajao znatno duže i prouzročio mnoge žrtve i teška razaranja. Zatišje na bojišnici nastupa potpisivanjem Sarajevskog primirja 2. siječnja 1992. te prihvaćanjem Vance-Owenova mirovnog plana o demilitarizaciji okupiranih područja. Konačni krah države na izdisaju dogodio se međunarodnim priznanjem Slovenije i Hrvatske, a poslije i drugih republika.

Ključne riječi

jugoslavenska kriza, raspad Jugoslavije, rat u Sloveniji, rat u Hrvatskoj, međunarodno priznanje Hrvatske i Slovenije

ABSTRACT

The Demise of Yugoslavia

The thesis provides an overview of the most important events and factors which contributed to the breakup of the Socialist Yugoslavia. After Tito's death, economic and political crisis gave rise to turmoil which replaced a stable rule. The situation was further exacerbated when Slobodan Milošević assumed leadership in Serbia. Upon carrying out an anti-bureaucratic revolution, and appointing close associates to leading regional positions, Milošević tried to centralize the entire Yugoslavia, in which Serbian leadership would become dominant. By doing so, he entered into conflict with other republics which aspired to greater or total autonomy. After democratic processes took place in Slovenia and Croatia, the JNA (Yugoslav People's Army) increasingly sided with Serbian leadership and disarmed the Territorial Defence. The situation became more serious with insurrection of Serbs in Croatia where they, following democratic changes, proclaimed their own state under Serbian patronage. Soon, more major incidents ensued, which finally led to an armed conflict. Firstly, the JNA initialized an attack on Slovenia which lasted for 10 days, and afterwards, the conflict spread to Croatia where it lasted significantly longer and caused many casualties and substantial destruction. A ceasefire at the battlefield entered into force with the signing of Sarajevo peace accord on 2 January 1992, and accepting the Vance-Owen Plan on demilitarization of occupied territories. The final downfall of a dying state ensued after international recognition of Slovenia and Croatia, as well as the other republics after that.

Keywords

Yugoslav crisis, demise of Yugoslavia, war in Slovenia, war in Croatia, international recognition of Slovenia and Croatia